

UDK 343.261(497.7:492)
343.261(497.7:481)
343.261(497.7:485)

МАСТЕВ, Ангел¹

КОМПАРАТИВНА АНАЛИЗА НА ПЕНЕТЕРЦИЈАРНИОТ СИСТЕМ НА РЕПУБЛИКА С.МАКЕДОНИЈА СО СИСТЕМИТЕ НА ПОРАЗВИЕНИ ЕВРОПСКИ ЗЕМЈИ

Апстракт

Овој труд има за цел да направи споредбена анализа на пенитенцијарниот систем во Република С. Македонија со некои од најразвиените европски земји: Холандија, Норвешка и Шведска. Истражувањето дава фокусира на клучните аспекти на затворските системи, вклучувајќи ги условите за притвор, приемните одделенија рехабилитациските програми, рехабилитациските терапии, реформите, меѓународните соработки, поделбата според степенот на строгост, управувањето со установите, и почитувањето на човековите права. Преку анализа на статистички податоци законодавната рамка, и меѓународни извештаи, трудот дава фокус на силните страни и недостатоците на македонскиот пенетерцијарен систем во споредба со некои од европските модели, кои се познати по својата хуманост, ефикасност и ресоцијализација. Резултатите укажуваат на значителни разлики во инфраструктурата, обученоста на персоналот кои таму работи па дури и во примената на современи методи за рехабилитација, ставајќи ги во акцент предизвиците со кои се соочува Северна Македонија, како ограничените финансиски ресурси и бавните реформи. Трудот заклучува со препораки за усогласување на македонскиот пенитенцијарен систем со европските стандарди, нагласувајќи ја потребата од инвестиции во обука, модернизација на објектите и зајакнување на надворешните механизми за надзор. Оваа споредба нуди увид во можните насоки за подобрување на системот во согласност со принципите на правдата и хуманоста, со цел да се подобри целиот систем во Македонија

Клучни зборови: пенитенцијарен систем, Република Северна Македонија, Европа, рехабилитација, човекови права, реформи.

MASTEV Angel²

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE PENETRATION SYSTEM OF THE REPUBLIC OF N. MACEDONIA WITH THE SYSTEMS OF MORE DEVELOPED EUROPEAN COUNTRIES

Abstract

This paper aims to conduct a comparative analysis of the penitentiary system in the Republic of North Macedonia with some of the most developed European countries, such as the Netherlands, Norway, and Sweden . The research focuses on key aspects of prison systems, including detention conditions, reception departments, rehabilitation programs, rehabilitation therapies, reforms, international cooperation, classification by degree of severity, management of institutions, and respect for human rights. Through the analysis of statistical data, the legislative framework, and international reports, the paper highlights the strengths and weaknesses of the Macedonian penitentiary system compared to some European models, which are known for their humanity, efficiency, and resocialization.

¹ Студент на втор циклус на студии, Правен Факултет, Универзитет “Гоце Делчев”, Штип, e-mail: angel.207687@student.ugd.edu.mk

² Student at the second cycle, Faculty of Law, University Goce Delcev, Stip, e-mail: angel.207687@student.ugd.edu.mk

The results indicate significant differences in infrastructure, staff training, and even the application of modern rehabilitation methods, highlighting the challenges faced by North Macedonia, such as limited financial resources and slow reforms. The paper concludes with recommendations for aligning the Macedonian penitentiary system with European standards, emphasizing the need for investment in training, modernization of facilities, and strengthening external oversight mechanisms. This comparison provides insights into possible directions for improving the system in accordance with the principles of justice and humanity, aiming to enhance the entire system in Macedonia.

Keywords: *penitentiary system, Republic of North Macedonia, Europe, rehabilitation, human rights, reforms.*

Вовед

Пенитенцијарниот систем во една држава не е само механизам за извршување на казни, туку и огледало на нејзиниот општествен развој, правна култура и посветеност кон почитувањето на човековите права. Во Република Северна Македонија, затворите и нивното функционирање долго време се предмет на критики поради низа системски слабости: од застарени објекти и пренатрупаност, преку недостиг на квалификуван кадар, до ограничените можности за рехабилитација и ресоцијализација на осудените лица. Овие предизвици се дополнително нагласени во контекст на транзицијата на земјата кон европски вредности и стандарди, каде што реформите во овој сектор се сметаат за суштински за напредокот кон полноправно членство во Европската Унија. За разлика од македонскиот систем, пенитенцијарните модели во некои од најразвиените европски земји, како Холандија, Норвешка и Шведска, се издвојуваат со својата иновативност и хуман пристап. Овие земји, не само што обезбедуваат современи услови за издржување на казните, туку и вложуваат значителни напори во едукација, професионална обука и психолошка поддршка на затворениците, со крајна цел нивна успешна реинтеграција во општеството и намалување на рецидивизмот.

Овој научен труд се стреми да направи подетална споредба помеѓу пенитенцијарниот систем на Република Северна Македонија и овие европски лидери, истражувајќи ги не само материјалните и организациските аспекти, туку и филозофските основи на нивното функционирање. Анализата опфаќа повеќе димензии: условите во затворите, пристапот до здравствена заштита и едукација, обуката и професионалноста на затворскиот персонал, како и степенот на имплементација на меѓународните стандарди за заштита на правата на затворениците. Дополнително, трудот ги разгледува и економските и социјалните фактори што ги условуваат разликите меѓу овие системи, вклучувајќи го финансискиот капацитет, политичката волја и општествената поддршка за реформи. Со оглед на тековните напори на Северна Македонија да го модернизира својот правосуден систем, ова истражување има за цел не само да ги идентификува недостатоците во споредба со европските модели, туку и да понуди конкретни препораки за подобрување.

1. Споредбена анализа на пенитенцијарните системи помеѓу РС Македонија и неколку европски земји

Овој дел ги споредува пенитенцијарните системи во Република Северна Македонија, Холандија, Норвешка и Шведска, анализирајќи ги условите во затворите, приемното одделение, рехабилитационските програми, рехабилитационските терапии, почитувањето на човековите права, реформите, меѓународните соработки и поделбата според степенот на строгост на затворите. Целта е да се идентификуваат разликите и да се предложат насоки за подобрување на македонскиот систем преку споредба со европските модели.

2. Услови во затворите

Во Република Северна Македонија, условите во затворите се далеку под европските стандарди. Затворот Идризово, најголемата казнено-поправна установа, е особено полн со предизвици, со пренатрупаност од над 100 затвореници на 100 места, што доведува до спиење на подови во преполни ќелии или па дури и во преполни ходници. Хигиената е многу лоша, со ограничен пристап до топла вода, несоодветна вентилација и чести поплаки за штетници како бубашваби глупци и молци. Зградите, изградени пред децении, се во многу лоша состојба, со распаднати сидови и покриви кои прокапуваат, а греењето често е недоволно во зимските месеци (Народен правобранител, 2022). Овие услови не само што го загрозуваат здравјето на затворениците, туку и ја отежнуваат нивната рехабилитација, создавајќи атмосфера на очај и напнатост (Хелсиншки комитет за човекови права, 2023).

Холандија нуди контраст со своите модерни затвори. Со стапка од 52 затвореници на 100 000 жители, пренатрупаноста е практично непостоечка. Ќелиите се индивидуални, опремени со кревети, телевизори, приватни тоалети и туш-кабини, а некои дури имаат мали работни маси за лични активности. Затворите се добро осветлени, со големи прозорци и системи за климатизација, обезбедувајќи удобност во сите сезони. Објектите се редовно реновирани, а затворениците имаат пристап до спортски сали и библиотеки, што го поддржува нивното физичко и ментално здравје (Dutch Ministry of Justice and Security, 2023).

Норвешка поставува глобален стандард со затвори како Халден, каде условите наликуваат на модерен станбен комплекс. Со стапка од 55 затвореници на 100 000 жители, секој затвореник има приватна соба со кревет, туш, телевизор и пристап до заедничка кујна. Затворот е опкружен со зелени површини, а затворениците можат да користат спортски терени, музички студија и работилници. Инфраструктурата е осмислена да го намали стресот, со топли бои на сидовите и природна светлина, додека греењето и вентилацијата се на високо ниво (Ugelvik, 2016).

Шведска, со 80 затвореници на 100 000 жители, обезбедува чисти и пространи ќелии со основна опрема (кревет, маса, стол), приватни тоалети и пристап до топла вода. Затворите се редовно одржувани, со модерни системи за греење и вентилација, а затворениците имаат дворови за рекреација и библиотеки за читање. Условите се осмислени да го одржат достоинството, со акцент на хигиена и здравје (Swedish Prison and Probation Service, 2023). Македонија значително заостанува во оваа област, каде лошите услови го попречуваат секој аспект од затворскиот живот.

3. Приемно одделение

Приемното одделение во македонските затвори е слабо организирано и недоволно опремено. Во затворот Идризово, новопримените затвореници поминуваат краток период (обично 1-3 дена) во преполни простории, каде што се врши основна регистрација, фотографирање и медицински преглед, често ограничен на проверка на витални знаци без подлабинска дијагностика. Психолошките проценки се ретки поради недостиг на психолози, а социјалните работници не се вклучени во оваа фаза. Класификацијата е површна, базирана главно на видот на кривичното дело, без индивидуална анализа на потребите или ризикот, што резултира со несоодветно распоредување во установите (Хелсиншки комитет за човекови права, 2023). Лошите услови во приемните одделенија, вклучувајќи пренатрупаност и недостаток на приватност, дополнително го влошуваат почетното искуство на затворениците што доаѓаат. (Народен правобранител, 2022). Холандија има структурирано приемно одделение кое функционира како дијагностички центар. Новите затвореници поминуваат 1-2 недели во специјализирани единици, каде се подложени на медицински прегледи (вклучувајќи лабораториски тестови), психолошки проценки и интервјуа со искусни социјални работници. Овие проценки ги утврдуваат физичките и менталните

потреби, како и безбедносниот ризик, што резултира со детален план за рехабилитација или терапија. Објектите се чисти, со индивидуални соби и пристап до основни удобности, обезбедувајќи достоинствен почеток на издржување на казната (Dutch Ministry of Justice and Security, 2023).

Норвешка го третира приемното одделение како клучен дел од системот. Во затворот Осло, новите затвореници поминуваат до 10 дена во посебни единици, каде мултидисциплинарен тим (лекари, психолози, советници) спроведува сеопфатни и детални проценки. Овие вклучуваат скрининг за ментални нарушувања, зависности и образовни потреби, со цел брзо распоредување во соодветни програми или затвори (на пр., отворени или затворени). Условите се хумани, со топол оброк, приватни соби и можност за контакт со семејството (Ugelvik, 2016).

Шведска има ефикасно приемно одделение во кое затворениците се оценуваат во првите 7-14 дена. Процесот вклучува медицински прегледи, психолошки тестови и интервјуа за утврдување на потребите и ризикот, поддржани од модерни дијагностички алатки. Приемните простории се опремени со основни удобности, а затворениците добиваат јасни информации за нивниот престој, што го олеснува прилагодувањето. Оваа фаза резултира со персонализиран план за рехабилитација (Swedish Prison and Probation Service, 2023). Македонија заостанува во организацијата и условите на приемното одделение, што го отежнува понатамошниот процес на ресоцијализација и напредување на затворениците.

4. Рехабилитациони програми

Во Северна Македонија, рехабилитационите програми се малку, несоодветно се финансирани, ограничени и слабо организирани. Во затворот Идризово, на пример, постојат основни курсеви за читање и пишување за затвореници кои се неписмени, има и работни активности (на пр., шиене или земјоделство), но тие се достапни само за мал дел од затворениците поради недостиг на инструктори, опрема и знаење. Континуитетот меѓу затворите е слаб. Струга нуди ограничена обука за работа, а во Тетово такви програми речиси не постојат. Овие активности не се поврзани со пазарот на труд, а затворениците ретко добиваат сертификати, што ја намалува нивната ефикасност за реинтеграција (Министерство за правда, 2021). Холандија употребува напредни структурирани и индивидуализирани програми. Затворениците можат да учат занаетчиство, готвење или да се стекнат со различни ИТ вештини во добро опремени работилници, со инструктори од надвор. Програмите се оценуваат на годишно ниво за да се обезбеди нивна релевантност, а затворениците добиваат признаени и акредитирани сертификати што им помагаат да најдат работа по издржувањето на казната. Во некои затвори, како во Амстердам, се нудат и курсеви за финансиска информираност и социјални компетенции (Van Montfoort & Boone, 2015).

Норвешка е лидер со разновидни и богати програми. Во Халден, затворениците можат да студираат на универзитетски курсеви преку онлајн платформи, да учат музика во студија или да работат во кујни со професионална обука. Во отворениот затвор Бастој, тие се вклучени во земјоделие и одржување на објекти, стекнувајќи практични вештини и знаења. Овие програми се бесплатни, поддржани од државата и резултираат со стапка на рецидивизам од 20%, што ја покажува нивната ефикасност и подобност (Pratt & Eriksson, 2013).

Шведска нуди сеопфатни програми, вклучувајќи средно образование, јазични курсеви (на пр., шведски за странци) и различни обука за работа во сектори: градежништво и угостителство. Во затворот Кумла, затворениците можат да работат во фабрики во рамките на објектот, заработувајќи плата и стекнувајќи се со признаени и верификувани сертификати. Програмите се прилагодени на индивидуалните потреби и се надгледувани од образовни вешти и компетентни експерти (Estrada & Nilsson, 2012). Македонија треба да развие сличен систем со поголема достапност и фокус на пазарот на труд ако сака да ја намали стапката на рецидивизам.

5. Рехабилитациски терапии

Во Македонија, рехабилитациските терапии се речиси непостоечки. Во Идризово, психолошката поддршка е ограничена на неколку сесии годишно поради недостиг на психолози (еден на 500 затвореници), а програми за зависности или ментални нарушувања не се достапни. Затворениците кои имаат сериозни здравствени и психички проблеми често може да остануваат без третман, што е подлога за зголемување на ризикот од рецидивизам и насилство (Хелсиншки комитет за човекови права, 2023). Холандија вмрежува широка палета на различни терапии. Когнитивно-бихејвиоралната терапија (CBT) е основна за затвореници со агресивно однесување, додека групните сесии за зависности од дрога или алкохол се водени од лиценцирани терапевти. Во затворите со висока безбедност, се нудат и програми за управување со гнев, со редовни евалуации за да се измери напредокот (Dutch Ministry of Justice and Security, 2023).

Норвешка нуди уникатен пристап со арт терапија (сликање, музика), сесии за управување со стрес и индивидуално советување во затвори како Халден. Затворениците со зависности добиваат медицински надзор и психотерапија, поддржани од тимови од психолози и психијатри, што помага во емоционалната стабилност и рехабилитација (Ugelvik, 2016).

Шведска обезбедува специјализирани терапии, вклучувајќи програми за зависности базирани на 12 чекори, мотивациско интервјуирање и третман за анксиозност или депресија. Во затворот Салтвикен, затворениците учествуваат во групни сесии за социјални вештини, а медицинскиот персонал редовно ги следи оние со ментални нарушувања (Swedish Prison and Probation Service, 2023). Македонија бара значителни инвестиции во стручен кадар и програми за да го достигне ова ниво за да може да се пофали со подобрување во ова поле.

6. Почитување на човековите права

Во затворите во Македонија, човековите права многу често се загрозени. Пријавени се случаи на физичко насилство од персоналот, ограничен пристап до здравствена заштита (на пр., еден лекар на 400 затвореници во Идризово) и недостаток на механизми за жалби. Затворениците со психички болести и тешки здравствени проблеми често чекаат месеци за специјалистички прегледи, а хигиенските услови го зголемуваат ризикот од инфекции и болести (Народен правобранител, 2022). Овие прекршувања се во спротивност со меѓународните стандарди (United Nations Office on Drugs and Crime, 2015).

Холандија гарантира високо ниво на права согласно Европската конвенција. Затворениците имаат пристап до медицинска услуга на ниво на целата популација, со редовни и специјалистички прегледи. Независни тела вршат надзор, а жалбите се обработуваат брзо преку транспарентен систем (Council of Europe, 2023).

Норвешка го следи принципот дека единствената казна е одземањето на слободата. Здравствената заштита е бесплатна и квалитетна, со лекари и психијатри достапни во секој затвор во секое време. Насилството е минимално поради мали единици и обучен персонал, а затворениците можат да поднесуваат жалби до надворешни институции (Pratt & Eriksson, 2013).

Шведска обезбедува медицински прегледи при прием и континуирана грижа, вклучувајќи и стоматолошки услуги. Правната поддршка е достапна преку адвокати, а системот за жалби е ефикасен, со надзор од омбудсман и невладини организации (Estrada & Nilsson, 2012). Македонија треба да го подобри пристапот до здравство и надзорот за да ги исполни овие стандарди кои ги налагаат европските стандарди.

7. Реформи

Реформите во Македонија се движат бавно. Националната стратегија за 2021-2025 предвидува реновирање на објекти, обука на персоналот и воведување програми, но имплементацијата е попречена од ограничен буџет (на пр., само 1% од БДП за правда) и недостаток на политичка волја. Досега, реновирањата се ограничени на козметички зафати, додека обуките за персоналот се спорадични (Министерство за правда, 2021).

Холандија ги реформираше затворите со фокус на превенција, затворајќи 19 установи од 2013 поради намален криминал. Инвестициите во алтернативни казни (електронски мониторинг, работа во заедницата) и обука на персоналот ја зголемија ефикасноста (Dutch Ministry of Justice and Security, 2023).

Норвешка спроведе децениски реформи, заменувајќи ги големите затвори со мали, хумани единици. Обуката на чуварите вклучува двегодишни курсеви за психологија и социјална работа, а државата вложува значителни средства (околу 2% од БДП за правда) во инфраструктура и програми (Ugelvik, 2016).

Шведска ги унапредува затворите преку истражувања и соработка со универзитети, воведувајќи нови методи за рехабилитација и технологија за безбедност. Реформите се финансирани од висок буџет и поддржани од силна политичка посветеност (Estrada & Nilsson, 2012). Македонија бара слична стратегија со поголеми инвестиции и јасен план.

8. Меѓународни соработки

Македонија активно соработува со значителен број на меѓународни организации. Работилницата во Сараево во 2023, организирана од ОБСЕ и ОДИХР, во партнерство со Македонското пенолошко друштво, се фокусираше на спречување на радикализација во затворите, обезбедувајќи обука за персоналот и препораки за подобрување на безбедноста (Македонско пенолошко друштво, 2023). Проектот финансиран од ЕУ, во соработка со Хелсиншкиот комитет, работи на ресоцијализација преку пилот програми за едукација и терапија во Идризово, но имплементацијата е бавна поради бирократија (Хелсиншки комитет за човекови права, 2023).

Холандија соработува со Европската агенција за воздухопловна безбедност (EASA) и Советот на Европа за усогласување со стандардите, фокусирајќи се на превенција и размена на добри практики. Земјата, исто така, учествува во програми на ЕУ за обука на персоналот од други земји (Dutch Ministry of Justice and Security, 2023).

Норвешка е дел од нордиската соработка, споделувајќи искуства со Шведска и Данска за хуманизација на затворите. Работи со Советот на Европа и ООН за промовирање на рехабилитациони модели, а норвешки експерти често обучуваат персонал од други земји (Pratt & Eriksson, 2013).

Шведска соработува со ЕУ и ООН, учествувајќи во проекти за рехабилитација и терапии. Програмата финансирана од ЕУ за третман на зависности во затворите е пример за интеграција на меѓународни стандарди, а Шведска редовно организира конференции за размена на знаење (Swedish Prison and Probation Service, 2023). Македонија има потенцијал, но треба да ја забрза примената на овие иницијативи.

9. Поделба според степенот на строгост на затворите

Поделбата според степенот на строгост на затворите е клучен елемент во организацијата на пенитенцијарните системи, со различни нивоа на безбедност и слобода што влијаат на рехабилитацијата и управувањето со затворениците.

Република Северна Македонија: Македонскиот систем формално ги дели затворите на три категории: затворени, полуотворени и отворени. Затворените затвори, како Идризово, се наменети за затвореници со висока безбедносна закана или со долги

казни, со строг режим, ограничено движење и високи сидови опремени со безбедносни системи. Полуотворените затвори, како Струга, нудат умерена слобода, дозволувајќи ограничени излегувања за работа или едукација, но условите остануваат сиромашни, а рехабилитацијата е слабо застапена. Отворените затвори, како Кривогаштани, се за затвореници со кратки казни или низок ризик, каде тие можат да работат надвор и да имаат поголема автономија, но инфраструктурата и програмите се недоволно развиени. Оваа поделба е неефикасна поради ограничени ресурси, мешани профили на затвореници во истите установи и недостаток на прогресивен систем за транзиција меѓу категориите (Министерство за правда, 2021). Според извештаите, дури и во отворените затвори, затворениците често не добиваат соодветна поддршка за реинтеграција, што го намалува ефектот на оваа категоризација (Народен правобранител, 2022).

Холандија

Холандскиот систем има добро дефинирана поделба со јасна функционалност: затворени затвори, полуотворени установи и отворени единици. Затворените затвори, како во Пијтербаан во Амстердам, се високо обезбедени објекти за сериозни престапници, со напредни технологии за надзор и ограничен контакт со надворешниот свет. Полуотворените установи се за затвореници во транзиција, каде тие можат да работат надвор под надзор и да учествуваат во програми за рехабилитација, подготвувајќи се за ослободување. Отворените затвори, често мали единици, се за оние со лесни прекршоци или во завршна фаза од казната, со минимални ограничувања и фокус на автономија и работа во заедницата. Оваа поделба е дел од прогресивен систем каде затворениците можат да напредуваат од построги кон полиберални услови врз основа на нивното однесување и рехабилитациски напредок (Van Montfoort & Boone, 2015). Холандија ја користи оваа структура за да ја олесни реинтеграцијата, намалувајќи ја затворската популација преку ефикасно управување (Dutch Ministry of Justice and Security, 2023).

Норвешка

Норвешкиот систем се карактеризира со флексибилна поделба меѓу затворени затвори и отворени затвори, со акцент на хуманизација и рехабилитација. Затворените затвори, како затворот во Осло, се наменети за затвореници со висок ризик или со долги казни, со строги безбедносни мерки, но дури и тука условите се хумани, со индивидуални ќелии и пристап до основни програми. Отворените затвори, како Бастој, доминираат во системот и се за оние со низок ризик или за затвореници во завршна фаза од казната; затворениците живеат во мали заедници, работат на фарми или во работилници и имаат значителна слобода, вклучувајќи излегувања без надзор. Норвешка не користи формална категорија „полуотворени“, туку применува прогресивен пристап каде затворениците можат да се преместуваат од затворени во отворени установи врз основа на проценка од стручни тимови (Ugelvik, 2016). Оваа поделба е поддржана од филозофијата дека рехабилитацијата е поефикасна во полиберални услови, што придонесува за ниска стапка на рецидивизам (Pratt & Eriksson, 2013).

Шведска

Шведскиот систем ги дели затворите на затворени затвори, полуотворени установи и отворени единици, со јасна ориентација кон рехабилитација во сите категории. Затворените затвори, како Кумла, се високо обезбедени објекти за затвореници со максимален ризик, со строги режими, но и пристап до едукација и терапии. Полуотворените установи, како оние во близина на Гетеборг, се за затвореници со среден ризик, каде тие можат да работат надвор под надзор и да учествуваат во програми за ресоцијализација, со поголема слобода од затворените затвори. Отворените затвори, како Салтвикен, се за оние со ниска безбедносна закана или кратки казни, каде затворениците живеат во домови со минимален надзор, работат во локални бизниси и се подготвуваат за целосна реинтеграција. Шведска применува динамичен систем каде затворениците можат да се движат меѓу категориите врз основа

на нивниот напредок, а поделбата е поддржана од силна инфраструктура и стручни тимови (Estrada & Nilsson, 2012). Оваа структура го олеснува преминот од казнување кон слобода, со фокус на намалување на рецидивизмот (Swedish Prison and Probation Service, 2023).

ЗАКЛУЧОК

Ова истражување не служи само како споредба на пенитенцијарниот систем во Република Северна Македонија во однос на тие во Холандија, Норвешка и Шведска, туку и како потсетник за македонскиот систем да ги исполни европските критериуми за праведен, хуман и ефективен систем за издржување казна. Доказите презентирани тука покажуваат дека додека европските лидери работат на градење пат кон рехабилитација и реинтеграција, македонскиот систем е фатен во анахроничен, казнителен модел кој е ограничен од системски недостатоци и ограничувања во ресурсите. Овие разлики не се само технички или финансиски; тие се израз на суштинска разлика во визијата за тоа што затвор треба да значи во современо општество. Споредбата на пенитенцијарниот систем во Република Северна Македонија со оние во Холандија, Норвешка и Шведска не само што ги истакнува длабоките разлики во нивните пристапи, туку и ја нагласува итната потреба од трансформација на македонскиот систем за да се исполнат европските стандарди за правда, хуманост и ефикасност. Ова истражување открива дека додека европските лидери ги поставуваат темелите за рехабилитација и реинтеграција, македонскиот систем останува заробен во застарена казнена парадигма, ограничен од системски недостатоци и недостаток на ресурси. Овие разлики не се само технички или финансиски, туку одразуваат фундаментална разлика во визијата за тоа што затворот треба да претставува во едно модерно општество. Холандија, Норвешка и Шведска демонстрираат дека пенитенцијарниот систем може да биде повеќе од место за изолација – тој може да биде простор за обнова, каде затворениците се подготвуваат да станат продуктивни членови на општеството. Нивните системи, поддржани од модерни услови, структурирани програми и хуман третман, се доказ дека вложувањето во рехабилитација не само што ги намалува стапките на рецидивизам, туку и ги зајакнува општествените темели на правдата (Pratt & Eriksson, 2013; Estrada & Nilsson, 2012). Норвешката филозофија, на пример, дека „казната е само одземањето на слободата“ (Ugelvik, 2016), или шведскиот акцент на превенција и ресоцијализација (Swedish Prison and Probation Service, 2023), покажуваат дека хуманоста и безбедноста можат да коегзистираат. Овие земји успеале да создадат системи каде затворениците не се дехуманизирани, туку се гледаат како индивидуи со потенцијал за промена – цел што Македонија сè уште не ја постигнала. Македонскиот систем, напротив, се соочува со предизвици што ја надминуваат обичната модернизација. Проблемите не лежат само во физичката инфраструктура или ограничените буџети, туку и во институционалната култура што го гледа затворот првенствено како казнена мерка, а не како можност за реформа. Оваа ориентација, заедно со бавниот напредок во реформите и недоволната имплементација на меѓународните иницијативи, го остава системот далеку од идеалите на европската правда (Министерство за правда, 2021). Споредбата со Холандија, Норвешка и Шведска покажува дека без промена во оваа основна филозофија, дури и значителните финансиски вложувања нема да донесат суштински резултати. Македонија мора да го преиспита своето разбирање за целта на затворот ако сака да изгради систем што не само што ги казнува престапниците, туку и го намалува криминалот на долг рок. Македонскиот систем би можел да воведо прогресивен модел инспириран од Холандија, каде затворениците напредуваат од построги кон полиберални услови врз основа на нивното однесување и рехабилитационски напредок (Van Montfoort & Boone, 2015). Ова би ја направило поделбата според строгост функционална, овозможувајќи им на затворениците да се движат кон реинтеграција на структуриран начин. Истовремено, фокусот на превенција, како во Шведска, може да го намали приливот на

нови затвореници преку алтернативни казни и програми во заедницата (Estrada & Nilsson, 2012). Овие чекори бараат не само финансиска, туку и политичка посветеност, со јасна визија за иднината на правосудниот систем.

Заклучно, патот напред бара смела одлука да се напушти минатото и да се прифати иднина каде затворите не се само институции за изолација, туку и центри за промена. Со инвестиции во инфраструктура, стручен кадар и меѓународна поддршка, Македонија може да изгради систем што не само што ги исполнува европските очекувања, туку и го зајакнува општеството преку намалување на криминалот и промовирање на хуманост. Ова не е само технички предизвик, туку морална обврска кон граѓаните – и оние во затвор и оние надвор од него. Без ваква трансформација, земјата ризикува да остане заробена во циклус на неефикасност, додека европските модели продолжуваат да покажуваат дека правдата и хуманоста можат да одат рака под рака.

Библиографија

Општи извори за пенитенцијарни системи

Council of Europe (CoE) - Annual Penal Statistics (SPACE I & II). Овие годишни извештаи содржат податоци за затворската популација, услови и капацитети во европските земји, вклучувајќи ја Северна Македонија, Холандија, Норвешка и Шведска. Достапно на: www.coe.int

European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) - Извештаи за посетите на затворите во Северна Македонија, Холандија, Норвешка и Шведска. Овие документи нудат детални оценки на условите и третманот на затворениците. Достапно на: www.coe.int/en/web/cpt

United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (The Nelson Mandela Rules) - Референтен документ за меѓународните стандарди за затвори, кој може да се користи за споредба. Достапно на: www.un.org

Домашна литература

Народен правобранител (Омбудсман) на Република Северна Македонија - Извештаи за состојбата во казнено-поправните установи.

Народен правобранител (Омбудсман) на Република Северна Македонија. (2022). Извештај за состојбата во казнено-поправните установи. <http://ombudsman.mk> Министерство за правда на Република Северна Македонија. (2021).

Национална стратегија за развој на пенитенцијарниот систем 2021-2025. <https://www.pravda.gov.mk>

Хелсиншки комитет за човекови права во Република Северна Македонија - Годишни извештаи за состојбата со човековите права. www.mhc.org.mk

Хелсиншки комитет за човекови права во Република Северна Македонија. (2023).

Годишен извештај за состојбата со човековите права во Република Северна Македонија. <https://mhc.org.mk>

Странска литература

Dutch Ministry of Justice and Security - Custodial Institutions Agency (DJI) Annual Reports. Детални информации за управувањето, условите и рехабилитациските програми во холандските затвори. Достапно на: www.dji.nl

Estrada, F., & Nilsson, A. (2012). Does It Pay to Be Good? Sweden's Penal Policy in Focus. Council of Europe - SPACE Report on Sweden.

Norwegian Correctional Service (Kriminalomsorgen) - Annual Reports. Официјални податоци за условите, програмите и реформите во норвешките затвори. Достапно на: www.kriminalomsorgen.no

- Pratt, J., & Eriksson, A. (2013). Contrasts in Punishment: An Explanation of Anglophone Excess and Nordic Exceptionalism.
- Ugelvik, T. (2016). Prison Ethnography in Norway. Академски трудови за функционирањето на затворите како Халден и Бастој.
- Swedish Prison and Probation Service (riminalvården) - Annual Reports. Официјални статистики и информации за условите и рехабилитацијата. www.kriminalvarden.se
- Van Montfoort, M., & Boone, M. (2015). The Dutch Prison System: A Model of Humanity - Академска анализа на холандскиот пристап кон казнување и рехабилитација. Prison Watch Netherlands - Независни извештаи за состојбата во затворите, достапни преку локални НВО страници.

Дополнителни извори

- Institute for Crime & Justice Policy Research. (n.d.). World prison brief: Prison population statistics <https://www.prisonstudies.org>
- Amnesty International. (2023). Amnesty International report 2022/23: The state of the world's human rights. <https://www.amnesty.org/en/documents/pol10/5670/2023/en/>